

nihče več pomagal, nikdar več ne bom vesel...
vesela...

ROBERT: In jaz? Zakaj bi mu ne mogel pomagati, saj mi je najboljši prijatelj.

TONČKA: In ti? Ivan bo v najkrajšem dočrpel. Jetika mu gleda iz oči, smrt nosi v duši... Ubili ste ga!

(*Urba z resignirano kretnjo, Krigler užaljeno, Dixi posmehljivo — odidejo*).

ROBERT (*se zdrzne iz globoke zamišljenosti*): Jaz, da sem ga ubil...?

TONČKA: Pozabil boš... V tvojem življenju je bil Ivan zgolj epizoda... Sele, ko boš star, čaščen in spoštovan, se

ti bo približal kdo. Mlad človek morda, neizkušen in še nevajen življenja... Spraševal te bo, čemu nisi prišel k razpravi, ko so sodili Ivanu... Čemu ste vprav Groharju poverili denar, in še marsikaj bo vprašal. Mladi ljudje so radovedni in okrutni. Mladina hitro obsoja, ker le malo razume. Življenje pa je tako zapleteno. Vendar, če dočista premislim, vse kot smo se ponašali — ti, jaz, mi vsi, ubijalci, ubijalci...

(*Tončkin jok: iz daljave petje in harmonika*.)

Tragedija »Ivan Grohar«, ki jo je napisal Ivan Mrak (letošnji nagrajenec mesta Ljubljane), je doživela krstno predstavo 17. decembra 1958 v Celjskem gledališču v izvedbi Mrakove igralske skupine. Delo je banovinska cenzura nekaj dni zatem prepovedala. Mrak je delo kljub temu vprižarjal po Sloveniji pod naslovom »Slovenska tragedija«. Do uprizoritve v Ljubljani je prišlo komaj 12. februarja 1959 v prostorih bivše frančiškanske dvorane (sedaj MGL). Ko je leta 1942 avtor naštudiral s svojo skupino končnoveljavni — tu priobčeni — tekst, je italijanska cenzura vprižoritev prepovedala. Naslovno vlogo bi moral predstavljati nepozabni Drago Makuc. Kolikšno pozornost je to delo vzbudilo že pri prvi vprižoritvi, naj nazorno izpriča odlomek iz kritike Janeza Gregorina v Sl. D. 15. februarja 1959:

Življenjsko tragedijo največjega slovenskega slikarja Ivana Groharja je Mrak prikazal na svojstven način, ki razodeva, da se je avtor obrnil od običajne sodobne oblike k tragedijski formi starih grških klasikov. Predvsem je po obravnavi postavil dejanja in osebe v nečasovnost (tudi Groharja samega je vzel v prvi vrsti kot problem, ne kot zgodovinsko osebo), posplošil jih je ter jih napravil le za nosilce vodilnih gibal, kljub temu, da se izza mask cesarskega svetnika Vrbe, dr. Dixija, dr. Kriglerja in drugih še razločujejo obrazi Groharjevih sodobnikov. Zanimivo je, da je v fundamentalnem idejnem ogrodju prav tako kakor grški klasiki krivdo samo prenesel na »anánke« — usodo, ter je iz Groharja napravil le človeka, ki mora plačati kazen («Tako je sojeno!»). Problemsko pa je Mrak še kompliciral: iz udarca, iz položajne tragedije, ki je zunanje zadela Groharja (poneverba in posledice), je vpeljal tragedijo Groharjeve osebnosti, tragedijo otroško dobrega umetnika, ki je v razklanem svetu, kakor bi bil zvezan in žrtev, ki se ji upira znajti se v zagrizenem boju strank, ki se za malenkostne reči bijejo na življenje in smrt. Blag je in šibak, otročji in nespreten med lisjaki in volkovi. Strahotno okolje se reži iz dna in iz okvira te tragedije: spačena, pošastna zloba majhnih ljudi in krmežljivo podlih nagonov. Svet svetlobe je obsojen na smrt, zlobna vsakdanjost ugonablja čiste duše, ki se nočejo mazati s prepirom o belem ali črnem, ampak se vzvišene umikajo, pa s strtimi krili padajo v blato. Prav zaradi notranje sorodnosti Mrakove tragedije s staro grško tragedijo (pri obeh so osebe le nosilci idej) »Grohar« ne zahteva zunanjih pomagal in efektov (napetost je sama deloma v dialogu, v celem v igri glavnega junaka); sorodna je grškim tragedijam, ki vse nosijo recitativen značaj; avtor pa je temu značaju vnesel svoja znamenja: podčrtal je pomen okolja, ki mu je dal tudi odgovornost za Groharjev propad in ga udaril z bičem neprizanesljive jeze, še v zvesto, pa eksaltirano ljubezen je kanil kapljo jedkosti in drobce obtožbe. V Groharju so še enkrat oživel »Hlapci« z vsemi svojimi pogubnimi in nesrečnimi lastnostmi. Še enkrat je po njih zamahnil pomemben umetnik brez prizanašanja. V Mrakovi drami so mesta, ki so še bolj boleča in še sarkastičnejša, kakor so najostrejša mesta v Cankarjevih »Hlapcih«.

Tragedijo je avtor posvetil svojim sopotnikom, sestri Dragi ter Krištofu in Blažu.

W. B.